

Güldenstæren un Güldenکہ'e : Volksmärchen aus der grafschaft Mark.

Autor(en): **Woeste, Friedrich**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Die deutschen Mundarten : Monatschrift für Dichtung, Forschung und Kritik**

Band (Jahr): **4 (1857)**

PDF erstellt am: **15.05.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-179171>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Händel suchen; *fuggern*, Diebsgriffe versuchen, heimlich entwenden; *fuchsen*, *füchseln*, *fixeln*, stehlen; auch: *fuschen*, *fuscheln*, *futteln*, *fauteln*, betrügen, entwenden; *ficken*, *sickfacken* u. a. m. Schm. I, 508 ff. Stalder, I, 402. Schmidt, 62. Hennig, 75. Weinb. 24. Bock, 12. Z. III, 132. 133. 366, 17. 373. — Keller, Thüringer Idiot. 22: *fugeln*, gleiten (auf dem Eise), auf dem Schlitten fahren; *futschen*, ausgleiten; *futschig*, schlüpferig. — Bei all diesen liegt wol die Grundbedeutung in dem lautmalenden (interj.) Ausdrucke für eine schnelle Bewegung. — Vgl. engl. *fickle*, flatterhaft, wankelmüthig; *fidge*, hin und her laufen; *fudge*, betrügen, windbeuteln; *feague*, peitschen; etc.

- 11) *Pad*, Pfad, Weg. — 14) *Bruck*, Braut; s. oben zu I.
 16) *zer Kirchen gän*, zur Kirche gehen (hier: um sich trauen zu lassen).
 19) *quöm*, käme (zu *kummen*), nach goth. *quiman*; ahd. *queman*, wovon noch mhd. das Prät. *quam*, *quæme* und das Adj. *bequæme*, passend, bequem (alemann. *kummlich*). Vgl. nachher: *du küs*, du kommst, *küste*, kommst du, *si kütt*, sie kommt (Z. III, 555, 33).
 22) *Kluck*, f. Glucke, Gluckhenne; Z. II, 561, 1. — 23) *Eierschluck*, Beiname des Kuckucks, der die Eier kleiner Vögel aussäuft. — *schnakisch*, scherzhaft, trollig; Z. II, 541, 150. III, 231, 3. 267, 6. 368, 54. 425, 14. 560, 2.

'Güldenstærøn un 'Güldenkî'o.

Volksmärchen aus der grafschaft Mark.

Maidach was int land kuömøn: wäld un wiesē stönnøn prächtich im niggøn klēidē fan jungēm louf un gras; dē füēgēl sūngøn in büskøn un op böimøn; dē munterøn imekēs sūēgøn huānich üt dēr blaud; dē müggøn slaügen trummēlskop in dēr locht und dansēdēn üm rūkē un strūkē; dē wittēn uu buntēn molkāntöiwērs un dē 'géälēn buētērfüēgēl jāgedēn sik fan èinēr blaumē nā dēr annēr. 5.

Op 'nēr sleddē in 'mē baükøn louhē dā sāt ēn krüēsēl junger méē'kēs, dā wērēn üt dēr stad kuēmøn un wollēn dēs Maiēs sunnē un wunnē hir būten gēnaitēn. Med fērtellēn un pännērspiēlēn, med kü'ørn un kikstørn un kränsēbinnēn 'gonk éän dē Sunnē ächtēr dē 10. béärgē, un ær se sik dērfüär hoddēn, was ēt al lātē am dāgē.

„Mi sal doch māl fērlangēn“, saē ēint fan dē méē'kēs, of usē jungē küēnink sik bällē 'nē gēmālin saükēd, um bā hā dai wuāl dennē hāld. Glüklik dat fröilēn, dat hai füär sinē brūd kaisēd!“ — „Jā jā“, raipēn allē med éns, „ēn finerēn man, ēn béätērēn fürstēn assē 15. hai, dā sal noch junk wēr'ēn!“ — „Ik wol, dattē mī næmē!“ saē ēn méē'kēn, dat 'genk allēinich wit gēkled, haddē fleßsēn hār un ougēn so blā as 'nē wiēweltē, un bai éär dā 'rin kēik, dai moch seggēn,

sə haddə 'r niən ar'g in. „Ik wol, dattə mî næmə!“ sa'g sə, „ən
 par twillingə wollən fi winnən, dà sol 'ət jüngəskən 'nə 'güldenə 20.
 stərnə oppər buərst un 'ət dèirnkən 'nə 'güldenə kî'e ümmən hals
 hewən.“ Dat kwām dən annərn frau'f'ən sou putsich fūær, dat sə
 hardə un hellə oplachedən, un dəs lachəns wol langə kain ennə
 wər'en. Ant lestə sa'g 'r èinə: „Laiwə Drükkən, sūh! hir hek di
 ən méärgən-blaümken plucht; nū wefli māl sailhən, of du huāpnungə 25.
 héäs. Sə krid 'nə; sə krid 'nə nit; sə krid 'nə; sə krid 'nə nit“
 Un as dat lestə bléa'kən med sə-krid-nə ütəplucht was, dà klappe-
 dən sə allə in də hännə.

Mə siəd insgəlikə: „Huärkər an dər wand, hārd sin 's'gimp un
 s'gand.“ Düse kər was dat nit sou. Et slāgedə sik, dat də jungə 30.
 fūrstə gerāde in der nægedə stond un dēm lestən fūær'gange tau-
 lustərd haddə. Hai sūhd də méa'kəs, sai éän āwər nit.

Sə red sik nà hūs un nēāməd də bəs'géāmedə 'Géärdrud tuskən
 sik. Də 's'gönstə blaumənkrounə, dà sə mākəd han, daud sə éär
 med gəwāld oppən kop. Sə sal éäro küeningin sin. 35.

Də küenink dai' gēid āwər sinnigə tərügge un mākəd, dat hä
 oppən annərn wéä'g küēməd. Sou drā at hai dan sinən dainər dri-
 pəd, 's'gikkəd hä 'nə déän méa'kəs nā. Dai menskə sal éām fər-
 kundskoppən, bā dat fröilən im wittən klèi'e wuənaftich es un bat
 sə fūär fröndskop héād. Noch déän āwənd wēt də fūrstə bəs'gēid. 40.

Hai mākəd sik nu med dər juffər bəkand un find, sə es nit
 allèinə sər 's'göin, män se héād ok 'ət bestə gəmaüdə fan dər weld.
 Mer hof hai nit to wiəten.

Gaf dat māl ən opsaihən! Manigə wəran dər, dà dēm 'guədən
 fröilən éär glükkə nit-ən 'güntən; āwər nūmməs was spaier un fig- 45.
 gər op düse hīrād, as dēm fūrstən sin 'eigən moudər. Dat was ən
 aisk, stolt wīf, dat wol sik swart éärgərn, dat éär suən niən fröilən
 üt küeninklikəm geblatüdə nām.

As də hochtīd fūärbī was, dà frilik lait də allə sik tiəgən éärən
 suən niks mār fān dər sākə ütstāen; āwər də slangə fam wīwə was 50.
 fastə dəs willəns, də jungə frau sol éärən 'gift faülən, so drā at sik
 män middəl un wéä'gə fūntən, üm éär āntəkuəmən; un, lèidər 'Guā-
 dəs! dai fūntən sik bälle.

Et 'gaf krīg. Də moch də küenink sinə laiwə echtəfrau, dai
 nū 'guədər huāpnungə was, fərlātən, un hai wus ok nit, bu langə at 55.
 hä ütə blèif. Āwər hä lait sə tərügge, so glof he tə-wanstən,

unnər dər suàrgə un pléægə fan sin moudər, deär hai sə op də sèilo band.

Də tīd kwām, dat də küəningin krāmən sol. Də kũ'ord də àllə med dər wīsəmu'ər af, bat sə dauən weld. Də küəningin krid twèi 60.
kinnər, gərådə sou as sai təfüterən sa'gd haddə: ən süenkən med 'nər 'güldenən stərnə un 'ən dōchtərkən med 'nər 'güldenən kî'o.
Dərwīlə at də moudər nu 'gans swāk dər liəd, wèrd də kinnər op sīd dān. Tərnā seggəd də wīwər fūār də mou'ər, sə haddə twèi rū'ekəs tər weld bracht. Dat būd də àllə ok éärəm suənə, dər'n küə- 65.
ningə. As dai dat hērd, š'gūməd hā fan 'gift un lāt sin moudər wī'ər seggən, sə sol dai jungə rū'əns am léəwən lātən, bit hā hēimə kwāmə; sin wīf āwər sollən sə int-depstə luāk smītən, dat män im tournə wər; éärə kost sol wātər un brōud sin.

Də àllə dā' nā dai armən twillingə emə dainər, dā sol sə üm- 70.
brengən. Män frēid as dai menskə ok was, usə Héär'guād wus 'mə ant héarto tə grīpən, üm dat dai wüärmkəs sollən am léəwən blīwən. Dā sūhd mē: „Bat 'Guād wel erhällən, dat kan nit fers'gīnən, noch ferkällən.“ Et was déām kārle nit menskən müəgəlīk, dat hai də kinnər med sinən 'eigenən hānnən doud mākədə. Hai nām 'ne 75.
kistə, la'g sə dā in, sat dā oppət wātər un lait se flaitən.

Sou drīəwən sə də 'gansə nacht düər un kwəimən wīd wéä'g. As də dach grīəmeldə, dā was mi in déär wendungə ən fiskər med sim š'giəpə omme wātər, dai sūhd də kistə fan fəringəs ānswemmən. Hai sneld sik, dattə dərbi küənd un find dā klainən. Ik kan nit 80.
seggən, bat éām dat 'nə fraüdə was. „Ink š'gikkəd mi usə Héär'guād!“ raüped hā. Dat was fan oursākən: lange jārə haddə hai məd sinər frau im echtəstannə léəwəd, un nīənən éärwən han sə təhoupə wunnən. Nū konnən sə māl kinnər optreckən.

Dai 'guədən fiskərlū' trökkən sinnər dūsə kinnər op med 'nər 85.
laiwedə un med 'nər suàrgə, gəlīk assə wan sə éär 'eigen blaud wéäst wərən. Usə Héär'guād, dā nīks ungəlounəd lāt, haddə hīr dən séəgən färtəns bi dər hand. Də pléəgəellern sēgən bāllo, dat də stərnə un də kî'o med də kinnər wössən, un dat sai män ümmər dər fan afsnī'ən möchtən, üm dat dai 'güldenə smūk nit tə swār 90.
wour'. Dādüär wōir'ən sə in kuärt rēcht wuālstäendə lū' un höftən sik nit mār tə plāgən, as sə fūār dər tīd möchtən. Sə konnən də kinnər ok wuāt lārən lātən. Dat dān sə dān trūlik, und bat dən klainən män ichtəns bedainəd un nüttə was, dā wərən sə nīks inne

sûmich. Dø kinner àwər næmən wunnərbårlik àn in allər lærə un 95.
han med niəgən jår fiəl mər wiətənskop, as annərə dai jårə öllər
wərən.

Ens sittəd sə tēhoupə am diskə un éätəd wuàt, dà siəd də àllə
fiskər: „Frau, bat sin-fi dock fan usəm Héär'guàd gəséægənd, dat
hai us düsə kinner 'ət wàtər af š'gikkəd héäd!“ As hai sou kü'ərd, 100.
frågəd də suən — 'Güldenstərn han sə 'nə naümed —: „Tattə, siffi
dan nit ümmər bî u wéäsən? sid it dan nit usə rēchtə ellərñ, gəlîk
as annərə kinner éärən fādər un éärə moudər hewəd?“ — „Nèi“,
siəd də fiskər, „sal mi 'Guàd! ik wel nit laigən un et annərs seggən
as bu at es. Twārəns, ik hewə ink so laif, it könnən mi nit lai- 105.
wər sin, wan it minə rēchtən kinner wərən.“ — „O“, segged də
kinner, „wüstə-fi doch, bai dan buàwən immə lannə usə rēchtə fār
un mour sind! Män usə 'guədə pléægəellərñ wolle-fi déärümmə noch
lîkə laif hewən. Nû kön-fi àwər nit dûərñ, biffi fərlöf hed, daffə usə
rēchtə ellərñ saükəd.“ — 110.

Unnöi lait də fiskər də jungən kinner treckən. Awər se hærd
nit op med biddən un béädəln, bit hai 't 'nə tau'giəd. Hai siəd 'nə
noch düť un dat, bu sə sik bi früəmdən lû'en fərhältən sollən, dan
'giəd hai 'nə sinən sčægən un lät sə raisən.

Gətroušt trekkəd sə düär manich duàrp un manigə stad, üäwər 115.
manigən béärg' un manich dāl. Män fan ellərñ, dà éärə kinner fər-
luàrən hân, hærd sə niks un ümmər niks. Dà siəd də brou'ər tiə-
gən sin süstər: „Usə Héär'guàd héäd us so wunnərbårlik erhàllən,
dà fi noch 'gans klain wərən, hai sal us ok wuàl wî'ər bi usə ellərñ
brengən!“ An téär'geld han sə frîlik niənən mangəl, dā langəd dat 120.
'gold tau, dat ümmərweä'g med 'nə wässəd.

Oppət lestə kuəməd sə in dai stad, bà éär fādər küənik was.
Duənə bim sluàtə stond 'nə 'guədə héärbéärgə, dà kərd sə in. Də
wèird fərwiñnərd sik, dat twèi sou jungə kinner al düär də weld
raisəd, mər noch, dat sə so fərständich sid un fan alləm bəs'gèid 125.
wiətəd. Hai frågəd sə ok, bà sə dat 'geld héär kriəgən, dat sə
füär téärungə nöidich hân. Sə seggəd et éäm. Op dat dûərd et
nit langə, dà 'gèid dər ən gərōchtə fan düär də stad un küənd ok
tau dən àrən dər àllən küəningin. As dai dat hærd, es əť éär fər-
təns unsachtə. 'Gans unliədich š'gikkəd sə nà dəm wèirdə un lät 130.
'mə seggən: „I söld dai früəmdən kinner jå nit treckən lätən; ik
wel sə èirst saihən. Un üm dat sə mîñəthalwən niənə köstən hewəd.

so wøl iøkø füär sò dø héärbéärgø betäløn un fan stund an söld sø éätøn un drinkøn fan mînø diskø hewøn.“

Dø kinnør lät sik dat gëfalløn, un glük døn selftigøn äwønd 135.
wèrd 'nø kostbåre gërichtø ütø sluätø bracht. Aer sai äwør noch
am diskø sittød, küänd øn füögølkøn, dat flügød düärt finstør un
pikkød fan èinør s'güetøl; män kuärt dørøp fäld øt hen un es doud.
Då krid dø wèird, dæ ouk in dør stuäwø was, argø gødankøn. Hai
wärs'gauød dø kinnør un siød: „Eätød nit fan düøn spîsøn; ik löiwø, 140.
dør es fër'gift innø!“ Hai lät nu dat éätøn in 'n fiskøkolk s'güddøn,
dä 'gåd dør øk dø fiskø doud fan. As dø kinnør dat saihød, begri-
pød sø wuäl, dat 'nø dø ällø küeningin nä 'mø léæwøn stèid. Sø
treckød üt dør stad.

Dørbütøn im fellø küänd 'nø øn finøn hærøn in dø maütø, dai 145.
häld sin péärd an un frägød: „Kinnør, bänennøn sid it héær un bà
sal dø raisø med ink hen?“ Dä færteld sø éäm, sø wærøn wîd héær
kuømøn, üm éäre rëchtøn ellørn tø finnøn. Dat måkød døn hærøn
nûs'gïrich, un hai lät sik éäre 'gansø be'giøwønhaid færtelløn. Sou
hærd hä øk fan dør stærnø un fan dør kîø, un dat dø ällø küenin- 150.
gin sø haddø fërgiøwøn wold. Dat fäld éäm fätterstund hëit øp sin
héärtø. Hai twîwöld niks mär, dat düsø kinnør éäm ängåd. Sou
springød hai fam péärrø, niømd sø innøn arm, küssød sø un siød:
„Inkø fädør, déän it saükød, dat sin iøk!“

Sø 'gåd nu tøhoupø nä 'mø sluätø. Dä lät hai färtøns dø ällø 155.
küeningin un dø wîsømu'ør hæløn un füär gërichtø stelløn. Sø
könd nit langø löi'gnøn, dan dæ knecht, dai dø kinnør haddø üm-
brengøn sold, dai küømød nû fan sik selwør un tûgød üäwør sø.
Dat gërichtø äwør fërdøild dø baidøn 'guädlousøn wîwør taum füer.

Män ær dat noch so wîd es, lät sik dø küenink døn tourøn 160.
uapøn slaitøn un stîgød selwør 'runnør in dat luäk, dæ sinø uns'gül-
ligø frau sou manich jår innø lîøn haddø. As hai bî sø küänd un
sûhd, dat sø mæremø s'giømø as 'mø lebännigøn menskøn glikød, dæ
fäld hai füär éär øp dø knai un hülød. Dan bid hai éär af, dat hä
sinør mu'ør loft un éær al dat lèid andän haddø. Hai häld sø an, 165.
sø sol med éäm 'rop int sluät kuømøn un wî'ør sinø laiwø frau un
küeningin sin. Op dat siød sai: „Fër'giøwøn hew-ik, wèit Guäd!
di langø un næmlik alløn, dæ mi wèih dån hewød; äwør wir bî di
treckøn, dat mach ik nit. Minør dægø es wainich mär. Lämmi dat
biætøn noch hîr fërslîtøn!“ Dø küenink lät äwør nit nå med bid- 170.

dän. Et testə, as alles nit helpən wel, siəd hä: „Laiwə frau, iək sin et frilik nit wərd, dattu wir bi mi tūhs; män dau et um dinər kinnər willən, dā hēād usə Heär'guād erhällən un hēimə bracht!“ Dan fərteld hai éär, bat sik allə med nō bəgiəwən haddə. Dā sai fan éärən kinnər hērd, siəd sə: „Wan dat es, dan in 'Guādəs 175. nāmən!“

Sə sūhd éäre kinnər un léəwəd nū noch ən jār, dan räipəd 'Guād dər Hər sə af un 'giəd éär sin hiəməlrikə. Də künink āwər hēād lēidə um sə drēəgən al sin léəwən lank.

Anmerkungen.

Vorstehendes märchen ist nach mündlicher mitteilung des schneiders Sangermann zu Hemer, aber in einer mundart der grafschaft Limburg, erzählt. Man vergl. „die knaben mit den goldenen sternlein“ in Bechstein's deutschem märchenbuche.

Güldenstern und Güldenketten. *kīə*, f., kette; im kr. Hagen: *kīətə*, f., das t in dieser form rechtfertigt sich durch das lat. catēna.

- 1) *int*, d. i. *int* = *in et* (*det*), in das, ins; — *wīəsə* und *wīschə*, f., wiese; mhd. *wēze*, *wēse*; mdk. urk. v. 1396: *wissche*. z. II, 183, 3. — *stōnnən*, standen; — 2) *miggə*, neu. z. III, 432, 257. — *louf*, n., laub; — *fuəgəl*, m., vogel; — *singən*; *sank* (*sunk*), pl. *sūngən*; *sungən*.
- 3) *iməkəs*, pl., dimin. v. *imə*, biene; z. II, 209. — *sūəgən*, sögen, zu *sūgən*. — *huanich*, n., hönig; — 4) *blaud*, f., blüte; mhd. *bluot*. — *mūggə*, f., mücke; ags. *mýggē*, schw. *mýggā*. — *slāūgən trumməlskop*, schlügen burzelbaum; vergl. *trummələn*, sich wälzen, rollend fallen (vergl. *türmeln*; z. III, 284, 110). synonym ist *stoltərboltern*. — *locht*, f., luft; vgl. *hecht*, heft, *klucht*, kluft, *lachtet*, klafter, *s'gacht*, schaft, *s'gichtən*, schiften, *sticht*, stift u. a.; z. II, 96, 41. — 5) *um rükə un strükə*, um rusch und busch. *rük*, m. (ostfr. *rüsk*), binse, rohr, wird mit engl. *reak* aus altem *riukan* (schwanken) entspringen. — *moləkəntöiwər* (molkenzauberer), m., schmetterling überhaupt; bei Meschede: *moləkəntäiwənər*, eigentlich gebürt der name nur denen, die man häufig in milchkellern findet; vgl. auch das süderl. *smandleckər* = schmetterling. — 6) *būəterfuəgəl*, m., bezeichnet vorab den citronfalter; vgl. engl. *butterfly*. — 7) *sleddə*, f., lichtung im walde; ags. *slād*, *slede*; engl. *glade*. unser *slādə*, *släə*, abschüßiges tälchen, wird dasselbe sein. da in berggegenden diese lichtungen zum holzfahren oder schleifen dienen, so fallen sie meist in die abschüßigen tälchen. vgl. *slündərən*, *slindərən*, to *slither*, schlendern, *glandern*, to *slide*, to *glide*. — *bäukən louh*, buchenloh (*Bocke-loh* bei Hemer), buchenhain. *louh*, n., ist zwar nicht mehr appellativ im sinne von wald, aber in unsern holzmarken so häufig — das kirchspiel Hemer zeigt über ein dutzend —, daß der märkische leser hier sofort einen buchenhain verstehen wird; vgl. unten zu 104 und zeitschr. II, 391, 2. — *sāt*, saß, zu *sittən*. — *krüəsəl*, m., bunte gruppe; zu *krūs*, kraus. vgl. *krüəsəl böimə*, baumgruppe. — 8) *mēē'kəs*, pl., mädchen.

- 9) *hir bûtan*, hier draußen; z. III, 267, 3, 2. — *ganaitan*, genießen; alts. *nia-tan*. — *fartellan*, erzählen; z. III, 277.
- 10) *kuarn*, schwatzen, zu alts. *kwethan*; vgl. *kandern*, *kauderwelsch*. z. II, 33, III, 121, 350 und unten z. 59. — *kikstarn*, kichern, setzt *kickən* voraus, welches in der bedeutung: „laute hervorstoßen“ noch gebräuchlich ist; daneben kommt: *sik kikkən* = sich mucken, einen laut von sich geben, vor, der grundbegriff wird „stoßen“ sein, vgl. *to kick*. zu der form halte man: *hukstarn* (von *hukən*, hocken) = sich hockend fortbewegen; *däkstarn* (von *dackən*, laufen), laufen mit starkem schalle der tritte; *ränkstarn*, lärm, geräusch machen; *rämstarn*, räuspern; *tüükstarn*, von den tönen der gejagten amseln u. a. m. z. III, 133. — *ächter*, hinter; z. III, 427, 45.
- 11) *ær*, ehe; alts. *êr*. — *sik fûär wuät haüən* (sich vor etwas hüten) = etwas erwarten, selbst in gutem sinne; *haüən*; *hoddə*; *hod*. — *lätə*, spät; z. III, 266, 5.
- 12) *mi sal fərlangən*, mich soll wundern. — 13) *küənink*, könig; ahd. *chuninc* (zu *chunni*, n., geschlecht), der erste des geschlechtes. — *bällə*, bald; awestf. *baldo*. — *saükən*, suchen; *sochte*; *socht*. — *bū*, wo; z. III, 559.
- 14) *dennə*, auch *diənə*, von dannen, her, weg; alts. *thanna* für *thanan*. — *hald*, holt, zu *hālən*. — *fröilən*, n., ledige dame von adel. — *kaisən fûär*, kiesen zu; awestf. *kiasan*. — 15) *med əns*, mit einmal, sogleich; z. III, 26, 282, 87. — *fin*, schön. — *assa*, als.
- 16) *wol*, wollte; über dieses und die folgenden gekürzten präterita s. z. III, 288, 8. — *junk wərən*, geboren werden. — *dattə*, daß er.
- 17) *alleinich*, allein; z. III, 279, 20. — *wit gəkleđ*, weiß gekleidet. — *flessən*, flächsen, flachsfarben, blond. *flašmaier* wird im scherz ein kind mit solchen haaren genant; z. II, 279, 63. III, 174, 221.
- 18) *wiəwelətə*, f., nur in dieser vergleichung, ein himmelblauer schmetterling, der blaüling (*blælink*, *lycaena*). *wiəbəl*, *wiəwəl*, *wimməl* bezeichnen im süderlande bald käfer, bald schmetterling. bei Warburg ist *wimmel* = schmetterling; bei Iserl. *pānwiəməł*, bei Bochum *pēärrewiəbəl* = rosskäfer (z. IV, 258); vgl. alts. *wifil*; ags. *vifel*, *vibil*; ahd. *wibil*. — *kèik*, guckte, zu *kikən*. z. III, 432, 292. — *moch* (*mochtə*) vertritt *moštə*, *müste*. z. III, 260, 17. ebenso z. 54, 90, 92.
- 19) *haddə dər niən ar'g in* = sie hatte arglos gesprochen, und: in ihren augen sprach sich unschuld aus. — 20) *winnən*, gewinnen; kinder als erwerb der ehe; z. III, 432, 290 und unten, z. 85. — *jüingəskən*, n., jüngelchen.
- 20) *stərnə*, f., stern. — *buərst*, f., brust; z. III, 279, 29.
- 21) *dèirnkən*, kleine dirne; z. II, 41, 10. — 22) *kwām*, kam; z. IV, 263, 19. — *frauluə*, frauenzimmer; z. III, 267, 9. — *putsich*, possierlich, lächerlich; z. III, 267, 7. — 23) *hardə*, hart, sehr, laut.
- 24) *ant lestə*, an das letzte, zuletzt. — *er* = *éär*, ihrer, deren; z. III, 476 ff. — *Drückən* für *Drüdkən*, Gertrudchen; z. IV, 47, 5. — *heh* = *hewə ih*, habe ich. — 25) *mēārgən-blaümken*, marienblümchen, bellis, Nemnich, I, 589, dagegen z. IV, 177. in ähnlicher weise erforschen unsere mädchen die ankunft einer geliebten person: *hə küənd*; *hə küənd nit*; *kü küənd*; u. s. w. um über den liebhaber zu bestimmen, werden beim auspflücken der strahlblättchen

auch die formeln: „*ëädelman, beädelman, köstər, pastör*“ oder hchd.: „ich liebe dich, von herzen, mit schmerzen, klein wenig, gar nicht“ angewendet. vgl. Firm. Völkerst. II, 782, ferner das bei Walter v. d. Vogelweide erwähnte *meßen* eines strohhalms mit: *si tuot, si entuot, si tuot* etc. — 27) *plucht*, gepflückt. — *wessi*, wollen wir.

- 26) *hrid*, kriegt, bekommt; z. III, 267, 14. — 27) *blæ'kən*, n., blättchen, zu *blad*, pl. *blä'ər* und *blæ'ər*. — *klappen*, klatschen; z. III, 366, 27.
- 29) *mə*, man, für *men*. *mə siəd insgəlikə* ist die formel, mit der unsere landleute sprichwörter anführen. *insgəlikə*, insgemein, steht wol für *intgəlikə* = auf gleiche verhältnisse anwendbar, unter gleichen umständen. wäre der ausdruck nur anführungsformel, so ließe sich entstellung aus alts. *is gelîka* vermuten. — *huàrkər*, horcher. — 30) *kər*, f., mal; vgl. ital. *volta*; z. II, 79, 10. — *sik slägən*, sich eraügnen; vgl. holl. *slagen*.
- 31) *nægedə*, f. (*nächtə*), nähe, ahd. *nāhida*; z. IV, 127, 10. — *taulustərən*, zu horchen; z. III, 432, 287. — 33) *red sik nà*, eilen nach, zu *rai'ən* (= *rai-dən*, mnd. *reyden*), bereiten; prät. *reddə*, ptc. *red*.
- 34) *daud* (sie) tun (setzen). so vertritt *dauən* häufiger als im hchd. andere zeitwörter. — 36) *də* — *dai*: der artikel wird oft durch das demonstrativ wiederholt. — *sinnigə*, eigentlich: mit sinn, besonnenheit, vorsicht; dann per conseq. sachte, leise. — *tərüggə*, zurück.
- 37) *drä'*, schnell; ahd. *drāto*, mnd. *drāde*; ebenso z. 51. — *at*, als.
- 39) *fərkundskoppən*, auskundschaften. — *bà*, wo. — *wuənaftich*, wohnhaft. der ausfall des *h* schon im mnd. *wonaflich*, daneben (urk. v. 1390) *wonhachtig*. — 40) *fröndskop*, f., freundschaft, bezeichnet oft „verwandtschaft“ wie schon im mhd. und noch dän. *frændskab*.
- 42) *gəmaüdə*, n., gemüt, alts. *gimudi*. man hört häufiger *gəmaütə*, eben so *gəblaütə*; überhaupt geneigen unsere mundarten dahin, die endung *də* nach einer schweren sylbe *tə* auszusprechen; vgl. unten zu 45, 52, 80.
- 43) *hof* (*hoftə*), zu *haüwən*, nöthig haben, brauchen; holl. *behoeven*; unten, z. 91. — 45) *nit-ən*, nicht. diese doppelte verneinung wird immer seltener. — *'güntən*, gönnten; *'guntə*; *gund*. — *nümməs*, niemand; *ümməs*, jemand. das *es* scheint aus *ands* abgeschwächt, vgl. *vnbekhumert van imands* (märk. urk. v. 1550); aber auch aus *iomand* konnte *ümməs* entstehen, vgl. unser *barwəs*, welches schon mnd. *barved* lautete. — *spai'*, von menschen, pferden, namentlich aber von katzen gebraucht, bedeutet feindselig scheu, dann häßig. das wort stammt vermutlich aus dem prät. von *spîwan*, welches jetzt bei uns noch zuweilen *spei'g* lautet. nicht verschieden wird von unserm *spai'* das mnd. *spei*, *spê*, *spee* sein, wenn auch statt des allgem. begriffes: feindselig, krankend, beleidigend, der speciellere: spöttisch, höhrend, vorwiegt. man vgl. Schüren's Teuton., R. V., Theophil (Hofm.), Spil f. d. Upst. (Ettmüller). Ettmüller vergleicht mhd. *spæhe* (zu v. 1824).
- 47) *aisk*, hier häßlich im sittlichen sinne: böse; z. II, 135: *aisich*, *aislik*, schaurig; *et aisət mi*, mir grauet. — 49) *sik niks ütstān* (ausstehen) *latən* = sich nichts merken lassen. *üstān*, sichtbar werden; *sik* ist dativ der theiligung. — *tiägən*, gegen; z. III, 266, 3.

- 51) *fastə*, fest; z. III, 42, 42. — *gift*, m., zorn; z. III, 188, 33. — *faülen*, fühlen.
- 52) *füntən*, fanden; vgl. oben 42. 45. — 54) *echtefrau*, ehfrau: ebenso z. 83: im *echtestanne*, im ehestande.
- 56) *glof* (*gloftə*), *lof* (*loftə*), glaubte. — *tə wanstən*, wenigstens; von alten leuten häufig gebraucht, sonst selten. es dürfte von *wan* (deficiens) abstammen. z. III, 187, 31.
- 59) *kram*, m., wochenbett, wochen; *kramən*, wochenbett halten. man (westf. anz. 1804) hat darin versetztes karmen (lamentari) finden wollen; es ist aber wol hchd. *k r â m*, *k r â m e n*, zusammengezogen aus *k r â d e m* (lärm, geschäftige unruhe), *k r a d e m e n*, wie ja der *krām̃herr* (*krām̃hær* = kindesvater) euphem. sagt: *fi sid in dər unrauə*. für unser nd. ist ein altes *k r â d a m* zu vermuten. — 60) *wisəmuəʀ*, weise mutter, hebamme; vgl. sage-femme.
- 61) *təfüəren*, zuvor. — 63) *dər wilə at*, derweile (während) daß. — *dər*, da. — *liəd*, liegt. — *wərd*, werden.
- 64) *op sid dān*, auf seite getan (gebracht); vgl. oben 34. — *tərnā* für *dərnā*, darnach, nachher. — *seggən fūār*, sagen zu. — *rūəkəs*, hündchen; z. III, 263, 87.
- 65) *būd* (alts. *bi u d i t*), (ent)bietet = meldet, zu *baīən* (alts. *bi a d a n*); *boud*, pl. *būən*; *buāən*. — 66) *s'gūməd*, schäumt; vgl. *s'gūm*, schaum.
- 68) *daipə*, tief; *deppər*; *depst*. — *luək*, n., loch. — *mān*, nur; z. III, 261, 40.
- 70) *dæ'*, that. — *emə* (= *énemə*), einem; vgl. z. IV, 253, 97.
- 71) *frèid*, 1) was sinnlichen oder geistigen einwirkungen viel widerstand leistet; z. b. *frèid fleis*, zähes fleisch; *hā hāld sik frèid*, sein körper trotz allem; *hā es frèid oppəm tānə*, er hat haar auf den zähnen. 2) was rauh oder stark auf anderes einwirkt: *frèīə locht*, rauhe luft. *en frèid wtf* kann sein: a) deren körper viel erträgt; b) die hart und gefühllos ist, und c) per conseq. die ihrer umgebung das leben sauer macht. vgl. alts. *w r ê t h*, dirus, atrox. altes *wl* und *w r* pflegt in unserer mundart *fl* und *fr* zu werden. — *wus*, wuste.
- 73) *fərs'gīnən*, durch sonnenschein zerstört werden. — 74) *fərkāllən*, durch kälte zerstört werden. — 76) *flaitən*, fließen.
- 78) *grīəməl̃n* oder *grīmən*, dämmern; meist vom morgen, doch auch vom abend: *grīəmelstunnə*. vgl. *grīma* und Grimm, myth. 217. — *wendungə*, f., richtung, gegend; vgl. ital. *alla volta di* —. 79) *s'giəp*, n., schiff, heißt auch der flußkahn. — *fan fəringəs* (auch *fəringə*), von fern, von weitem; vgl. *fan ālingəs*, von alter (früher) zeit her, wofür eine urk. v. 1482: *van ayldinges* bietet. — 80) *sik snellən*, sich beeilen; *snalte*; *snald*. es setzt awestf. *snellian*; *snalda*; *snald* voraus; vgl. *tellən*; *taltə*; *tald* = alts. *tel·lian*; *tald*; eben so *s'gellən* (schälen); *s'galtə*; *s'gald*. über das abweichende *tə* vgl. oben 42.
- 81) *ink*, euch (jetzt plur.), oberd. *enk*; z. II, 244. — 82) *dat was fan oursākən* = (die freude) war begründet. — 84) *təhoupə*, zusammen, beisammen; z. III, 265, 2 und unten, z. 98. — *optreckən* (aufziehen), erziehen. *treckən* (*trok*; *trockən*; z. III, 268, 28) ist bräuchlicher als *taihən*.
- 85) *sinnər* (für *sindər*), seitdem, seit, aus alts. *sīth ō r* (zu *sīth*); daneben auch *siddər*, *siədər*, *sir*, *sid*; z. II, 180. — 86) *laiwədə*, f., liebe; awestf. *liabitha*.
- 87) *ungəlounəd*, unbelohnt.

- 88) *fartəns*, sofort; z. III, 551, 27. — *pléægællərən*, pflegeeltern. — *sægan*, sahen, zu *saihan*; *sāg*: *saihan*.
- 89) *wāssən*, wuchsen, zu *wāssən*; *wās*: *wāssən*. — 90) *mōchtən*, mussten. — *üm dat*, damit; holl. *omdat*. — *swar*, schwer; alts. *swāri*.
- 91) *wour* (für *wourde*), pl. *wōirən* = ward: wurden. aus dem alten pl. *wurth* un entsprang *wordē*, dessen *o* schon mnd. zu *ō* und *oi* gedehnt ward; vgl. *dourd* = alts. *durth*, trespe, *fowd*, fort. — *in kuart*, in kurzerzeit. — *wualstaand*, wohlstehend, wohlhabend, vgl. *wohlstand*. — *hoftən*, brauchten.
- 92) *fūr dər tid* (vor der zeit), früher. — 93) *dən* (für *dədən*), taten. — *trulik*, treulich. — 94) *mān ichtəns*, nur irgend; vgl. *icht* (in *wiht*): z. III, 277, 2. — *bədainəd* (bedient), dienlich, passend. — *nūtta*, nütze. — *dā* — *innə*, darin. — *niks*, verstärkte verneinung wie *nihil* für *nōn*.
- 95) *sūmich*, säumig, läßig. — *annēūmən* (annehmen), oft für lernen, begreifen: *də jungə niəmd 'guəd ān*: vgl. *accipere* und franz. *apprendre*.
- 96) *han* (für *haddən*), hatten. — *wiētənskep* (wissenschaft), kenntnisse. — *jārə un jārə*, viele jahre. — *öllər* und *ellər*, älter.
- 99) *sin-ſi*, sind wir. — 100) *'at wātər af*, stromabwärts.
- 101) *naūmən*, nennen = awestf. *nuamian*, aus *nuamo* (nōmen), welches aus dem pte. *numan* (zu *niman*) j. *nuāman* entspringen konnte. mit der ursprünglichen kürze des vocals hat es seine richtigkeit, da aber das mnd. *nōmen* eine zusammengedrängte brechung enthält, so wird man es füglich *nōmen* schreiben; vgl. gesch. d. d. spr. 848 und Höfer B. W. 201. — *tattə* und *tātə*, vater; auch ital. *tata* (C. Cantù). unser wort mag das goth. *atta* sein; vgl. z. III, 320, 334. — *siffi*, sind wir. — 101) *u*, euch.
- 103) *nēi*, nein; vgl. *mə* für *men* (man). — 104) *sal mi 'Guəd se. helpən. bawārən!* — *laigən*, lügen; *loug*, pl. *luagən*; *luāgən*; vgl. altwestf. *liagan* mit der grundbedeutung verbergen; daher *lonh* der verborgene und darum verbergende ort = wald; *lōignən*, die wahrheit verbergen, läugnen.
- 105) *as bu*, als wie. — *twārəns*, zwar. wol nicht, wie *ichtəns* und and., mit der adverbialendung *əns* gebildet, sondern aus alts. *te wārun* sc. *wordun* mit zugetretenem *s*. — *ink*, euch: s. oben, z. 81.
- 107) *buāwən imme lannə*, oben im lande, im oberlande. — 108) *dēārummə noch*, darum noch = darum doch. — 109) *liké*, gleich, ebenso; z. II, 541, 134. — *dūərn*, dauern, sich gedulden. — *biffi*, bis wir. — *fərlōf*, m., erlaubnis; dän. *forlov*; alts. *orlof*. der ursprünglich lange vocal (vgl. ags. *leáf*) litt wie in andern fällen durch die folgende aspirata.
- 111) *unnōi*, ungern, alts. *unothi*. man sagt *nōi*, *nōid*; comp. *nōvər*, mhd. *nōde* (R. V.) mit apocope des *u*. — 112) *bēūdələn*, betteln. *biddən un bēūdələn* alliteriert oft wie „bitten und beten“. — *taūgiəwən*, zugeben.
- 117) *seggən tiəgən* (gegen), sagen zu. — 119) *bi*, mit acc., zu.
- 120) *taūgiəwən*, zugeben. — 121) *ūmmərweāg*, immerweg, immerfort.
- 122) *oppət lestə*, auf das letzte, zuletzt. — 123) *duənə bi*, dicht bei. *duənə* ist *strictus*, *stretto*, *étroit*. altwestf. lautete es wol *thunno* und lag diesem worte wie dem verwandten *thunni* (dünne), ein verbum *thinan* (*thinnan*) = spannen (dehnen), zusammendrücken und per conseq. auch ersticken, er-

trinken, zu grunde. vielleicht ist unser *duənə* (für *dunnə*) das engl. *dun* bei Shaksp. Rom. I, 4: *dun* (trunken) 's the mouse, the constable's own word. If thou art *dun* (der ertrunkene, sc. gaul des volksgebrauchs), we'll draw thee from the mire. *drunkən as 'ne mūs* ist westfäl. redensart, vgl. auch Soest. Dan. 200. und es kann für *drunken* sehr wol das in diesem sinne eben so bräuchliche *duəne* früherhin angewendet sein. vgl. z. III, 283, 107. — *sluāt*, schloss. — *inkærən*, einkehren.

- 124) *wèird*, wirt. *èi* vor *r*, *h* entspricht der goth. brechung *ai*.
- 127) *füär teərunɡə*, für (zur) zehrung. — *nöidich*, nötig. — *op dat*, darauf.
- 128) *dər* — *fan*, davon. — *gəröchtə* für *gəröftə*, gerücht; zu *raupən*, awestf. *hruapan*; z. III, 41, 15. ähnlich gehört *brūd-löchtə* (*brüdlocht*), brautlauf, zu *loupən*. — 130) *unsachtə* (unsanft), unbequem; awestf. *unsäfto*. — *unliədich*, unledig, d. h. leiblich oder geistig in unruhe.
- 132) *èirst*, erst; alts. *êrist*, zu *êr*. — *üm dat* (um daß), damit. — *köstən*, kosten, fordert nicht kost (eßen), sondern *köstə* zum singular. — 133) *iəkə* für *ichə*, nachdrückliches ich.
- 137) *finstər*, n., fenster. — *flügəd*, fliegt, zu *flaigən*, awestf. *fliagan*.
- 138) *š'güətəl* für *š'güttəl*, schußel; mud. *schottel*, lat. *scutella*.
- 139) *stuəwe*, f., stube (ml. *stupa*; it. *stufa*; fr. *étuve*); vgl. *stūwən* und *stuəwən*, dämpfen, schmoren, ferner mit abgef. s unser *tuəwən*, stark rauchen (von öfen); z. III, 284, 121. was eigentlich eine stube ist, kann der fremde in Westfalen häufig — nicht sehen, denn das leiden die augen nicht.
- 140) *wárs'gauən*, das wahre zeigen (to show), warnen; holl. *waarschuwen*. — *ëätəd*, eßet. — *löiwən*, glauben; *loftə*; *loft*; alts. *gilobian*.
- 141) *dər* — *innə*, darin. — *fər'gift*, n., gift, zu *fər'giəwən* (vergeben), durch eine gabe umbringen, vergiften. — *kolk*, m., (wasser) loch. bei mangelnder lautverschiebung dürfte es mit *küələn* (höhlen, wühlen), *kûlə* (grube) und *κοῖλος* zusammenhangen. — *š'güddən*, schütten; *š'guddə*; *š'gud*.
- 145) *dərbütən*, da draußen. — *maütə* f., zusammenkunft, begegnung; vgl. goth. *mōta*, ags. *mōte*, mwestf. *in de mōte* (Lud. v. Suchen), engl. *mote*, *folk-mote*. für das awestf. ist *muati* anzusetzen. z. III, 278, 10.
- 146) *bänennən* = *wā an endən*, wo in der gegend, wo, woher; z. II, 139. dafür auch: *bā fan ennen* = woher. auf dem Hunsrück: *ende* = ort.
- 149) *nūs'girich*, *nūs'girich*, beßer *nīsgirich*, neugierig, zu *scire*, *cura*; vgl. *curiosus*. — *bə'giəwənhaid*, begebenheit, für schicksale, abenteuer.
- 151) *fättərstund* = *färd tər stund*, sofort zur stelle. — *hèit*, heiß.
- 152) *twiəwəl*, zweifeln, zu *twiəwəl* für *twīfal*. auch in *ëiwəld* (einfalt, einfach) und *barwəs* (barfuß) hat f diese abschwächung erlitten. — *ëäm ān'gəd*, ihn angehn. — 153) *küssən*, ags. *cyssan*, gehört zu den wörtern, deren anlautendes k keine verschiebung erlitten hat, so dass es sich unentlehnt an *κύειν* schließt. — 154) *iək sin*, ich bin; z. III, 41, 20.
- 156) *hālən*, holen; *hāldə*, aber auch *hel*, *hol* (von *hāllən* entlehnt); *hāld*; (alts. *halōn*; *gihaloda*; *gihalod* und franz. *haler*).
- 158) *fan sik selwər*, von selbst, aus eigener bewegung. — *tūgən*, zeugen.

- 159) *fərordēilən*, verurteilen. — 161) *uāpən slaitən*, aufschließen. wo hochd. auf den begriff „offen“ einschließt, verlangt das nd. adjectivische anlehnung ans object. die augen aufstun, hieß alts.: *o g u n o p a n a g i d u a n* und heißt noch: *də ougən uāpən dauən*. — 162) *līən*, gelitten. solche ptc. behalten auch da reines *i*, wo man diesen laut sonst mit *ēj* vertauscht. die länge des vocals ist ein ersatz für die vorhanden gewesene geminate (*dd*). eben so wird man nur *kīəl* (nicht *kējəl*) sprechen, weil die form aus *kiddəl* (kittel) für *kirdel* entstanden ist. 163) *s'giəm*, m., oder *s'gem*, m., schatten, schemen, alts. *s c i m o*. — *lebännich*, *labännich*, lebend. mit anomaler tonstelle, wie beim hochd. lebändig. im Bergischen hört man öfter *lebändich*, *léwändich*.
- 164) *hulən* (heulen) statt des jetzt in unserem nd. abhandenen weinen. — *afbid-dən*, abbitten. — 165) *éær*, betontes ihr. — *andān*, angetan.
- 166) *wīær*, wieder. — 167) *wèit 'Guəd*, weiß Gott.
- 168) *næmlik*, ebenso, desgleichen. wol hervorgegangen aus dem gebrauche von *də næmlike* für derselbe. — *wèih*, weh. — *wir*, wieder; vgl. *six* für *sid-dər*, *siədər*. — 169) *wainich*, *wennich*, *wiənich*, wenig, soll wie *wēn a c* (miser) zu *weinôn* (flere) gehören. passender mag es aus dem prät. *kwèin* unseres st. vbs. *kwīnən* (klein, kümmerlich, elend sein) geleitet werden. da die nebenform *kwīmən* lautet, so erscheint *kūm* (kaum) als nah verwandt mit *wainich*. — *lām̃mi* für *lāt mi*, laß mich.
- 170) *fərslītən*, verschleißen, verbrauchen; dulden, ertragen; alts. *forslīt a n*.
- 172) *tūh's*, ziehst, zu *taihən*; *tou'g*; *tuāgən*. — *dau*, thu, zu *dauən*.
- 177) *afraupən*, abrufen, euphem. sterben lassen. — 178) *'giəd*, gibt. — 179) *lèids dréægən*, leide getragen.

Iserlohn.

F. Woeste.

Ostfriesische Mundart.

Der Ring.

·t is doch ·n êgen ding,
 Sô ·n blanken, gollen ring,
 Ik kîk· hüm an un krîg ·t mîn·dâg· ni' sat.
 Ik drei· hüm hen un wèr *),
 Un sücht· un šimêlêr·, 5.
 Un legg· ·k hüm hen, den sünd mîn ôgen nat.

*) *wèr* = *wær*. Hiernach ist die Bezeichnung der Aussprache in dem Aufsatz Z. IV, 121 zu berichtigen, wo durch Versehen des Einsenders Acut und Gravis regelmässig verwechselt sind, so dass *é* (sollte *è* sein) = *æ* auszusprechen ist (Z. IV, 126, 2) und *è* für *é* steht. Die gleichfalls unrichtig dort bezeichneten *à* und *ò* sind für kurze *a* und *o* zu nehmen.